

ПОЕЗІЯ ОЛЕСЯ І СПРОБА НОВОГО ІІ ТРАКТУВАННЯ

Останніми роками (1924 — 1925) вийшли два збірники вибраних поезій Олеся: один за кордоном, у Празі, другий у нас, на Наддніпрянщині, — дві книжки, такі подібні характером, але такі відмінні поглядами та міркуваннями, що їх продиктували і покликали до життя ¹⁰. Перший збірник поезій — празький — зроблений рукою самого поета, напутствований статтею, повною пієтету та інтимного з ним споріднення, викликаний бажанням дати емігрантському читачеві хоч би антологію з творів «найбільшого з нині живущих поетів України». Другий збірник — київський — повстав заходом історика письменства, і показано його бажанням дати текст українського автора українізованому громадянину та українській школі, — і видрукувано його в супроводі передмови, що перш за все дає відчути ніж аналітика.

Автор вступної статті до празького видання, М. С. Грушевський починає згадкою про ті роки, коли «все українське життя знаходило найповніший вираз у літературі», і « кожний літературний успіх відзначувався як поступ на цілім полі національного будівництва ». Нині інший час. Нині, на думку М. С. Грушевського, «нацією опанувала ідея політичної акції », і « література стала Сандрільйоновою, призначеною сидіти в попелі живих надій ». Треба віддати їй належне значення і, звертаючись до поезії Олеся, «піднести ролю поезії і літературної творчості взагалі » ¹¹.

Підказане міркуванням громадянина й патріота, трактування Олесової поезії у М. С. Грушевського в цілому не розходитьесь з традиційним: «муза гніву і зневір'я», «мистецтво півтонів», «музичність вірша» і т. д., — все те, що вже зустрічалося в українській критиці. Нове в його статті — низка тонко впійманих рис в характеристиці інтимної лірики Олеся та ще кілька малознаних досі біографічних даних, очевидно, добутих з перших рук.

¹⁰ О. Олесь. Вибір поезій (1903—1923) зі вступною статтею Мих. Грушевського, накладом С. Лаврова.— С. XVI+168. Прага, рік не позначений.— О. Олесь. Вибрані твори. Редакція та вступна стаття П. Филиповича.— Книгоспілка, Літературна бібліотека.— К., 1925.— С. XLVII+ +158.

¹¹ Це була думка широких кіл на еміграції. Пор.: «Обеззброєні мілітарно, ми вхопилися за духовну зброю, яка під час фізичної боротьби спочивала в піхвах,— зброю міцну, сильну, непереможну — національне мистецтво ». Євг. Маланюк. Pro domo sua.— Веселка.— 1923.— 7—8.

Цілком інша висновками і тоном приложена до київського збірника стаття П. П. Филиповича. Вона явно розходитьться з усіма попередніми оцінками українськими. Автор її пробує, риса за рисочкою, зібрati в суцільний образ те, чого лише побіжно торкалися деякі і нечисленні з критиків — ті, що розглядали поезію Олеся на певному віддаленні і тому ставилися до неї спокійно й об'єктивно. Не дивно, що, зачитана як доповідь в історично-літературнім товаристві при академії, стаття П. Филиповича викликала гарячий вимін думок, занепокоївши багатьох слухачів. Газета «Більшовик» у своїм звіті про засідання зазначила навіть (дещо спрощуючи думки доповідача), що художню, ідеологічну і моральну смерть Олеся було в ній намальовано хоч нерішучо, але досить повно; закиди доповідачеві з боку А. В. Ніковського і інш. газета розцінювала як спробу «галіванізувати трупа»¹².

Про смерть Олеся говорити не будемо: на віддаленні кілька сот верстов трудно сказати, б'ється серце поетове чи вже спинилось. Але певний відплів читачів від Олеся і колізія двох розбіжних трактувань поета — факт безпereчний.

Мені особисто легко зрозуміти той пієтет до автора «Журби й радості», що ще пробивається в статті М. С. Грушевського і усному виступі А. В. Ніковського. Пригадую свої перші враження від Олеся р. 1906 — 1908; як я вишукував його поезії по тодішніх декламаторах; як вражали вони мене свіжістю і безпосередністю, приемною відсутністю банально-цивічних фраз та учительного тону старіших поетів. Свої симпатії до Олесової поезії я переносив навіть на «Парубоцькі літа» («Парубоцькі літа — то бурхливий поток»), вірш зразково слабий і ніколи потім не передрукований. Газетна звістка: «В Київ прибув і редакцію «Ради» одвідав наш відомий поет О. Олесь» мене хвилювала, а 21 чи 22 жовтня 1909 р., прослухавши на літературній вечірці українського клубу в авторовім читанні поему «По дорозі в казку», я, пам'ятаю, записав у щоденнику кілька безладно захоплених фраз. Тої ж зими, на другій вечірці, почувши кілька докорів на адресу Олесової мови, я щиро був здивований: мені здавалося, що українська мова «Журби і радості», «По дорозі в казку» і 2-ї книги поезій бездоганна.

І все-таки, не вважаючи на свій давній захват, що колись цілий день носив мене по місту з книжкою «Української

¹² Більшовик.— 17 червня 1925.— Ч. 135 (1330).

Хати», де вперше було видрукуване «Щороку», — я мушу признатися, що майже цілком приймаю нинішню оцінку П. П. Филиповича. Для мене ясно, що перший український поет доби «межі двох революцій» більшою частиною свого художнього набутку не переступив межі 1917 року і для нинішнього читача має інтерес здебільшого історично-літературний. Або, як до речі цитує П. П. Филипович пушкінського Фінна з «Руслана і Людмили» —

...против времени закона
Его наука не сильна.

Чому ж Олесь, при всьому своєму, безперечно, великому хисті ліричному, при своїй «королівській» поставі, про яку писав, розвінчуючи Чупринку, Я. Можейко в «Літературно-Артистичному Альманахові» за 1918 р., не витримав огняної проби нової революції, не впорався з її художнім замовленням? В давнішній своїй статті (Нова укр. поезія.— 1920. С. XII) я пробував знайти пояснення цьому «в бракові ідеології, в вузькості поетичних обріїв». Зм'якшуючи деяку різкість формулювання, я ладен прийняти цю думку й тепера і гадаю, деяке обґрунтування її можна знайти в тих цікавих біографічних даних, які приносить стаття М. С. Грушевського.

В порівнянні до Лесі Українки, Самійленка і другорядних поетів 90-х рр., умови літературно-громадського розвитку Олеся були досить несприятливі. Його дід і вихователь — орендатор панського маєтку на Слобожанщині; його рідні місця — сугуба провінція, верхоріччя Сули, трикутник межи Лебедином, Сумами та Білопіллям, околиця «заштатного» місця Недригайлова. В його найближчім оточенні — нічого, що би стимулювало ранній розвиток творчості; ні людей, ні книг, — і перша школа його — «маломістечкова», «мізерна й обридлива» з немилосердною катівнею і безнестанною «довбежкою». Тільки в Деркачах, в середній хліборобській школі (під Харковом) будяться в поетові літературні інтереси: він видає з К. Треньовим (пізніше автором «Владики», соковитим белетристом російським) шкільний журнал, проводить театральні вистави (маю ці відомості від одного з шкільних товаришів Олеся) і пробує свої сили одночасово в поезії російській і українській. Лише полтавське свято 1908 року (відкриття пам'ятника Котляревському) своїм громадським піднесенням і новими літературними знайомствами вирвало Олеся з табору «безразличных і обоядних» (М. С. Грушевський). «Земський статистик О. І. Кандиба

зв'язався з харківською Громадою і вирішив зробитися українським письменником під прибраним найменням Олеся. Року 1906 поет уже в Петербурзі. З архіву пок. П. Я. Стебницького видко, що в нього був намір перейти з Харківського ветеринарного інституту до Воєнно-медичної академії, і що ця думка обходила не тільки його, але й петербурзьку Громаду, яка привітала в ньому «нову поетичну силу». В січні 1907 р. в Петербурзі накладом видавництва «Будучина» вийшла перша книжка його поезій «З журбою радість обнялася».

Переглядаючи цей ряд фактів, мусимо визнати його порівнюючу біdnість на літературні стимули та громадські враження. Тут нема ні спеціальної літературної освіти, як хоча би у Самійленка, ні глибоко пережитих впливів ідеологічних, як у Лесі Українки, з її драгомановською науковою та соціалістичною лектурою, ні практичної роботи і планів народника, як у Коцюбинського з його «тарасівством» і такими оповіданнями, як «Посол Чорного Царя». Учившися по провінціальних школах, довгий час осторонь від суто українського середовища літературного, Олесь в своїй громадській поезії менш, ніж хто інший, базувався на безпосередніх враженнях українського громадянина. Звідси певна «літературність», виводний характер його лірики на громадські теми. Ефектна й барвиста, вона відбивала російську поезію 80-х, 90-х, 900-х рр. П. П. Філіпович указує на Горького з його «Піснею про сокола» та «Буревісником», відзначає внутрішню подібність Олесевого: «У помсті сліпій за волю на бій», з «Землею і свободою» Василевського, нотує навіяність деяких поезій Олеся популярними під час 1905 року російськими революційними піснями («Ми не кинемо зброї своєї» — і так звана «російська марсельєза» «Отречемся от старого мира», жалібна пісня «Хай душі, що повні печалі і сліз...» — і марш «Ви жертвою пали...»). З цим твердженням сходиться усний переказ, ніби ще в Деркачах Олесь писав громадянські вірші на зразок П. Я. і інш. З цим спадається і оповідання П. Я. Стебницького про те читання Олесевих поезій, яке відбулося в Петербурзі перед тіsnішого гурту громадян, але в присутності кількох літераторів російських. Літератори-росіяни не поділили захоплення українських читачів і почитувачів: теми, образи і ритми Олеся видалися їм не новими і не свіжими.

З переспівуванням російських громадянських поетів, з «загально трактованими відгуками російської боротьби» у Олеся перемішалася ще українська романтика трохи оби-

вательського типу: «Казка старого млина», ідилічно присолоджений, інколи елегійний пейзаж:

Розвалилась рідна хата,
Рідну греблю рознесло...

гімни зцілюючі та відновлюючі силі землі («Дівче, будь рада теплу та весні...»), інколи геройчні спогади козаччини і погляд, втуплений в минуле. В книзі М. Драй-Хмари знаходимо звістку, що Л. Українка любила зіставляти свою «Лісову пісню» з «Над Дніпром» Олеся. «Вона була вражена тим, що майже одночасно з'явилися три одинакових по тону й композиції речі — Олесеве «Над Дніпром», «Тіні забутих предків» Коцюбинського та її «Лісова пісня»¹³. Але по справедливості треба сказати, що Леся Українка з своєю драматичною казкою, заснованою на многолітнім вдумуванні етнографа в міфологію та життєвий обряд Волинського Полісся, і Коцюбинський з своїм естетичним інтересом до цікавого й архаїчного краю, інтересом, що приводить його до пильних студій над етнографічними джерелами, без порівняння вище стоять від театрально-оперового, трохи бутафорського романтизму Олеся,— того романтизму, якого досить було у рядового українського інтелігента і який живився (на це вказував А. В. Ніковський) «Гетьманом Дорошенком» та іншими історичними п'єсами на сцені українського театру.

Ці відгомони російської народницько-громадянської «с-р»-івської, так мовити б, поезії, сплетені з рештками українського, не вельми барвистого, романтизму і дали поезію чепурну, але неглибоку, повну загальних трактувань, не позначену яскравою індивідуальністю. Зіставмо для порівняння поезії про 1905 р. Вячеслава Іванова і в Олеся,— оте колись знамените:

Сатана свои крылья раскрыл, Сатана
Над тобой, о родная страна...
И Христос твой — сором: вот идут на погром
И несут его стяг с топором...

з олесівськими «Ха-ха, ха-ха, краса яка!» або «Ви мужа убили», віршами, сливе тотожними тематично; зіставмо «Озимь» В. Іванова:

Как осенью ненастной тлеет
Святая озимь, тайно дух

¹³ М. Драй-Хара. Леся Українка, життя й творчість.— С. 49.

Над мертвовою могилой веет,
И только душ тончайших слух
Незадрожавший трепет ловит
Меж темных глыб,— так Русь моя
Немотной смерти прекословит
Глухим зачатьем бытия...

цю поезію, повну непохитної, хоч і стриманої в вислові, віри в неминучість справжнього буття — з фразеологічною «буестю» Олеся, з морем, що «піниться, і ллється в обіймах сонячних, і сяє, і тремтить», з чайками, котрим поет не радить плакати, «коли іде борьба за волю і життя», з «ясним відблиском» і «воротням» сонця («Яка краса...»). В першім випадку — своєрідне, виразно-індивідуалізоване чуття і образ по мірці цього почуття; в другім — користування образами готовими і умовними, повний набір уже зужитих кліше. Олесівські орли й соколи, леви й потоки, що «століття зносили гніт», а потім «розірвали кайдани» — мають численних родичів, братів і сестер, дуже подібних до них з обличчя, мало не двійників, в російській і українській поезії. Ремінісценції з українського минулого не надають олесівським поезіям свіжих оригінальних рис: його концепції старовини теж віддають чимсь загальним, уже відомим.

Ці сподівання, що

... військо козацьке в своїх жупанах
Розіллеться морем по чорних лугах...

або це порівняння грози до гетьмана і козаків:

Наче гетьман з козаками
Понад хмарами гуля,
І з лука близкавками
В ворогів своїх стріля —

справляють не сильне враження... живе чуття в них «засноване фразою, шаблоном, якого хотілося б не бачити».

І, проте, українське громадянство привітало Олеся як поета-громадянина і виразника своїх дум. Схвилюване і розбуджене революцією, воно, як пушкінська Татьяна, ждало «кого-небудь», хто б висловив його настрій. А Олесь для ролі виразника годився більше, ніж хто інший з його поетичних однолітків. Легкий і рухомий, музичний, він краще сприймався і більше промовляв, ніж Черкасенко з своїм «Дзвоном»:

Я вгорі, я на дзвіниці,
Я на варті, стережу.

Серце маю я із криці,
Як ударю, розбужу.

Сліди цієї оцінки позначаються ще у С. Єфремова в його «Музі гніву і зневір'я» (К., 1910). Цитуючи олесівське: «Вам казано: любіть братів», С. О. Єфремов погоджується, що від шевченківського «послання» українська поезія мало знала таких широ поетичних, біблійним пафосом овіяніх слів. Але в другій частині брошури, переходячи до поезій пореволюційних, перейнятих почуттям розпуки, писаних «на крилах розпачу», С. Єфремов близько підходить до оцінки Франкової. В своїх перших бадьорих поезіях чи не був Олесь лише «недовідомим органом народного духу»? Чи не був його ідеологічний багаж занадто легким? Чи не тому так скоро надломилася його патетика? І чи не від незнання Олесевого пливе безоглядний пессимізм в останній час його діяльності? — так тъмянить С. О. Єфремов веселковий ореол навколо прославленої було «музи гніву».

Справді. Звертаючись до третьої книги О. Олеся, де смуга ліквідації позначилася цілковито, знаходимо повну картину журби і зневіри. Поезії цієї книги говорять вже про вищу нерозгадану силу, сліпий фатум, що робить собі сміх з людини — і скрізь у природі виявляється. Поет почуває, ніби «якась таємна сила... уста камінням придушила»...

Пливуть літа, коли б літа — віки минають,
А храм, прекрасний храм в думках,
До мене йдуть, мене втішають
Брати з цеглиною в руках.

І раді так отій малій цеглині!..
Як діти тішаться малі...
А люд блукає по пустині
І Бог далеко від землі.

Подібна картина безплодного блукання в поемі «По дорозі в Казку»: герой гинуть дорогою, а натовп неспроможний своїми силами вибитися на правдивий шлях. В цьому і лежить вся відмінність Олесевого героя від Данко з горьківської «Старухи Изергиль». Данко, щоб урятувати люд, вириває власне серце і освітлює дорогу; з нього правдивий провідник. Тим часом Він у Олеся хитається весь час, на висоти не захмареного сумнівом чину підіймаючись лише моментами, і тому падає жертвою своєї нерішучості,— образ і подоба самого Олеся, рядовий громадянин, якому обставини накинули чужу його природі ролю.

Взагалі, що далі, то все більше поезія Олеся стає на шляхи розпачу і туги. Вона і раніше любила спинятися над усіма непристосованими до життя і життям одметеними, над усіма призначеними на загин і офіру. Ці ноти звучали в «Айстрах», що ждали сонця і вмерли удосвіта, в «Конвалії», що прокидається несподівано серед дико незрозумілої їй кімнати; в червоному маку, що виріс на скелі, відкритій вітрам; в баладі-думі про Вдову і її сина Незнєчка, в «Пісні сліпих». Тепер ці мотиви звучать настирливо. Руслалка, що заснула серед озера і раптом прокинулась на висохлому його дні; наймичка з піснею — кривавим плачем Старовини, що тоне у панській пісні; лебідь, що вмирає перед хвиль, розбудивши до дальншого лету всю свою зграю. І особливо — страшний «Танок життя».

Про схід сонця, про схід сонця я вже одспівав,
Може, струни, мабуть, струни, граючи, порвав...
Я не знаю, я не знаю: люди... люди злі,
Я ж коняю, умираю на старій землі.

Жах перед завтрашнім днем, перед темним і незнаним прийдешнім стає потім навичним виразом поетового обличчя. Привітавши 1917 рік і «місто в прапорах», він нараз серед гімнів революції переймається лиховісними передчуттями:

Вона прийшла як мрія довгождана,
І вийшли всі назустріч їй,—
І всі кричали їй: «Осанна!
Благословенний ранок твій!»

І враз усмішкою гіркою
Її всміхаються уста...
І враз показує рукою
Нам на Голгофу! На хреста!

«Те, що писав Олесь, починаючи з 1917 року, не визначається силою і оригінальністю; не звернули на себе пильної уваги критики й читачів ні перші бадьорі відгуки на знищенні царату, ні пізніші сумніви й вагання, ні абстрактна патріотика, ні емігрантські жалі». Емігрантські поезії Олеся:

В вигнанні дні течуть, як слози,
Думки в вигнанні сплять, як мертві...

віддаляють його і від молодого, бадьорішого покоління еміграції (Маланюк, Дараган). Обмеженість Олеся старим образовим матеріалом відсунула його на другий план перед

Тичною з його «Золотим Гомоном» і «Скорбою Матір'ю», пересадивши першу колись скрипку на другорядне місце в оркестрі.

Як в обсягу громадянської лірики Олесеві перешкодили «літературність», навіяність його поезії,— так в обсягу лірики інтимної йому на заваді стала певна недостача літературних ідей. Поетична манера Олеся найчастіше відносилася до річища символізму. В статті П. Филиповича показано порівнюючу простоту суттю своєю далекого від символізму поетового світовідчування: воно все в найвному протиставленні життя і мрії, прози і поезії. «Все те, що звичайно трапляється в нашому житті, все буденне...» вважається за прозу. «Поезія мислиться в природі, не зайнаній людською рукою», при «місяці і зорях, в тінях і тайнах ночі, з її соловейком, у весні», що кличе до життя «квітки й метеликів». Це те епігонство старого романтизму, що трималося в поезії російській і нашій дуже довго, опускаючися все нижче і нижче. Олесь на деякий час своїм хистом, безпосереднім і сильним, підживив його і роздмухав: «огонь, що в попелі дрімав» ожив і спалахнув, але на короткий час, ожив, щоб погаснути потім назавжди. Навіть символи Олеся нічого спільногого не мають з тим обростанням предмета складним і химерним матеріалом асоціацій, що характеризує символічну поезію Малларме, Вяч. Іванова, Іннокентія Анненського, Блока і т. д. «З нього дуже поміркований новатор, і вміє знаходити образи, невишукуючи їх... Його образи чарують, і разом з тим жадного не треба напруження, щоби їх розшифрувати»¹⁴. Нескладний щодо суті літературний продукт і пізніший символізм Олеся, символізм драматичних його етюдів. Живиться він здебільшого Метерлінком, але бере його трохи поверхово, спрощаючи многозначність його образів. Одна з кращих сторінок в статті Филиповича показує, як, орієнтуючись в своїй «По дорозі в Казку» на метерлінківських «Сліпців», Олесь використовує їх лише зовнішньо, поминаючи характерну для символізму тему про обмеженість пізнання та одвічну сліпоту людини. У Олеся в його поемі перед нами «проблема громадського щастя та взаємин одиниці й колективу»... Що ж до символізму олесівських «Айстр», то чи не ближчий він до «однозначного алгоризму», аніж до «поліфонії» справжньої символічної творчості?

¹⁴ Антология украинской поэзии в русских переводах. Статья проф. А. И. Белецкого.— С. 30.

Але ці ніби суворі висновки зовсім не значать, ніби прихильники нової оцінки відкидають історичну роль Олеся. Навпаки, вони прекрасно знають, яким кроком наперед були його поезії в порівнянні до версифікаційного продукту його старших сучасників. Варт лише зіставити олесівське «Сміються, плачуть солов'ї» з моралізаторством Чернявського «Тільки кохання нас зносить вгору» або «В небі жайворонки в'ються» з дидактичним «Жайворонком» Грінченка¹⁵. Та навіть і ті поети, що взяли собі за зразок гайнівську манеру (Л. М. Старицька-Черняхівська, А. Ю. Кримський) дуже далеко стоять від таких олесівських поезій, як «З серцем, повним смутку-горя», «Кожний атом, атом серця», «Гори дики і суворі», «В проваллі темнім десь на дні» і т. п.

І вже зовсім не випадає говорити про «повну моральну і художню смерть Олеся». Ніхто не одкидає великої широті його емігрантських поезій, його чутливості до нових вражень і обставин. На еміграції в поезії Олеся з'являється кав'ярня («Вона приходить завжди в певний час») і великоміський пейзаж («Весна, Шенбрун і липові алеї»), з такою непідробленою силою вибухають в його рядках настрої ностальгії («Прибув з України і все розказав», «В вигнанні дні течуть як слюзи») і так хвилюють його признання:

Як жити хочеться! Несказано, безмірно...
Не надивився я ні на зелену землю,
Ні на далекі сині небеса...
Я не наслухався ні шуму рік широких,
Ні шелесту лісів дрімучих, темних,
Ні голосу пташок, що вихваляють світ.

Ні, хоронити Олеся як поета взагалі, ще рано. Коли ж і хоронити його, то в кожнім разі не нам, свідкам багатьох скоропіліх і скроминущих поетичних репутацій.

Коли автор передмови до київського видання і змагається проти традиційного погляду на поета, то тут діє природна різниця двох читацьких генерацій. Для старшого покоління читачів, представником яких є М. С. Грушевський, О. Олесь дорогий спогадами про спільні переживання громадські, що знайшли у нього, нехай і неглибокий, але красивий відгомін. Для людей цього покоління Олесь — одна з сторінок їх власної біографії. Для покоління ж молодшого, що стойте від поета і його доби далі, більше даних поставитися

¹⁵ Поезія О. Олеся // О. Олесь. Вибрані твори.— С. XL—XLII.

до Олеся об'єктивніше. Цей шлях об'єктивної історично-літературної перевірки і приводить нас до призnanня в ньому поета талановитого і обдарованого, що подарував українській літературі нові для неї образи, ритми і звукову гру, але який через різні причини не утворив собі високого і одстяного стилю і кінець кінцем дав не так багато речей, що витримали огняну пробу останнього десятиліття.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ШЛЯХ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

Рильський почав уже давно. Наймолодший з «неокласиків» літами, він чи не найстарший з них літературним своїм стажем: в 1924 р. «тринадцята весна» минула з того часу, як у видавництві «Життя й Мистецтво» з'явилася невеличка і свіжа, «сливе дитяча книжка»¹⁶ його перших поезій «На білих островах» — книжка, яку однаково прихильно зустріли у всіх тодішніх таборах літературних¹⁷. За п'ятнадцять років, що відділяють нас від того першого виступу поетового, він випустив ще чотири збірники, чотири тугі, добре вив'язані снопи ліричних відгуків: «Під осінніми зорями», «Синя далечінь», «Тринадцята весна», «Крізь бурю й сніг», не рахуючи окремо відбитої з журналу «Шлях» ідилії в октавах «На узліссі». Доробок немалий, а надто як зважити, що кожний із збірників Рильського — не просто жмуток щоденних записів віршованих, як деякі книжки Семенка («Bloc-Notes»), але старанно виконаний добір, де заожною надрукованою річчю стоїть кілька одвіяніх і відкинутих.

Це суворо-вибагливе до самого себе і власного доробку відношення різко виділяє Рильського з гурту поетів двох останніх десятиліть. Здебільшого поети у нас розпочинають шумно, яскраво, привертаючи до себе очі, збуджуючи сподівання. Але друга-третя книжка їх незрідка уже розхолоджує, а з четвертою, витративши весь запас крові і соків, вони починають бліднути і відцвітати. Такою була літературна

¹⁶ М. Сріблянський. Коли прокидається весна.— Укр. Х.— 1910.— С. 758—760.

¹⁷ С. Русова. Современная украинская лирика.— Укр. Жизнь.— 1912.— Кн. 4.

МИКОЛА ЗЕРОВ

ТВОРИ В ДВОХ ТОМАХ

ТОМ

2

ІСТОРИКО-
ЛІТЕРАТУРНІ
ТА
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ
ПРАЦІ

ББК 84Ук7
3-58

До другого тому
творів видатного поета
і вченого
увійшли його фундаментальні праці
з літературознавства та історії
українського письменства,
що охоплюють період
від «Енеїди» І. Котляревського
до найяскравіших явищ
українського літературного процесу
20-х років нашого століття.

Во второй том
произведенений выдающегося поэта и ученого
вошли его фундаментальные труды
по литературоведению и истории
украинской словесности,
охватывающие период
от «Энеиды» И. Котляревского
до наиболее ярких явлений
украинского литературного процесса
20-х годов нашего столетия.

Упорядкування
Г. П. КОЧУРА, Д. В. ПАВЛИЧКА

Редактор М. Н. МОСКАЛЕНКО

3 4702640202—110
М204(04)—90 110.90
ISBN 5-308-00640-7 (т. 2)
5-308-00641-5

© Упорядкування. Г. П. Kochur,
D. V. Pavlychko, 1990.
© Примітки. M. N. Moskalenko, 1990
© Художнє оформлення.
E. I. Moshchenko, 1990.